

Bereczki Gábor 60 éves

Bereczki Gábor 1928. március 24-én született Békésen. Békés falunak nagy, városnak meg kicsiny helység volt akkoriban – jó iskolákkal, gimnáziummal is, templomokkal; s évszázadok óta biztosított meleg otthont, valódi hazát s biztonságos megélhetést kemény kétékezi munka árán reformátusnak, katolikusnak éppen úgy, mint magyarnak, németnek, szlováknak, románnak. Az itt felnövekvő fogékony fiatal eltérő kultúrák, tradíciók és nyelvek birtokosa (vagy legalább is ismerője) lehetett, művelődhetett is, ha újságot, folyóiratot, könyveket kívánt olvasni (kitűnő tanintézeti, bámulatosan gazdag magán-könyvtárakban böngészhetett kedvére az érdeklődő) legfeljebb színházba, múzeumba jutott el ritkábban, mint nagyvárosi társai. – Cserébe viszont nem keveset nyert, ha az adott életet nem sors kímélte nélkülözés-sorozatnak, a gyermekkortól szünettelenül végzendő, fokozódó nehézségű paraszti munkák kényszerű rendjének tekintette. Ép és nyitott lélekkel mindezt szerencsés juttatásnak is fel lehetett fogni: állandó tanulásnak, tapasztalat- és ismeretszerzésnek, a testi – lelki – szellemi gyarapodás kész lehetőségeinek. Olyan adottságoknak, amelyek egyszer hasznosíthatók, sőt kamatoznak, még ha erre utólag döbben is rá – idők múltán – a gyermek- és sihederkor felidézője.

A család, a szélesebb körű rokonság, a közösség mibenlétét, törvényeit, összetartó erejét itt lehetett megélni, megtapasztalni: a születés, a halál, a jegyesség, a hagyományok tartása, a szokások rendje kicövekelték a mindennapokat, alapvetően határozták meg a pergő éveket. Külön tanulás nélkül sajátítottak el a vidék dalai, mondái, meséi, alakultak szellemi sejtekké, gazdagodott a nyelv helyi ízekkel, kifejezésekkel – tovább tágitva a megismert világ köreit. Az idősebbek elbeszélései, emlékei ekkor váltak személyes tulajdonná, a szájról szájra szálló dallamok, tanulságok nem csupán rögzültek, tovább örökítésük a szokottnál is tágabb perspektívájúnak bizonyult. Közelebb volt az itt felnövekvő számára a föld is, az ég is, közvetlenebb élményt, veszélyt jelentett a vihar, a nagy hó, az árvíz; növények százai mutatkoztak be a figyelő tekintet előtt (formájukat, nevüket nem könyvből kellett megismerni, kisilabizálni), a kisbárány bégetése vagy a borjú világra jötte nem kedves vagy borzongató filmélménynek, hanem a köznapok velejárójának, jól ismert jelenségének számított...

Tíz- és százezrek serdültek fel századunkban ilyen vagy hasonló környezetben, körülmények közt Magyarország legkülönbözőbb vidékein, s ők jelentik napjainkban a nemzetfönntartó kétékezi dolgozók idősebb korosztályát. Csak kicsiny hányadukkal történt meg a csoda, hogy az iskola padjait koptatva, s elvégezve a szükséges osztályokat, beleszerettek a betűbe, s ettől aztán nem is tudtak többé elszakadni. Bereczki Gábor közéjük tartozik. Igaz, nem olyképp, hogy már apró gyermekként félreült tankönyveivel, mintegy felmentést kérve szüleitől, testvéreitől az ezernyi elhagyhatatlan tennivaló alól. Bőségesen vette ki részét mindabból, ami a legénnyé serdülő fiatalok osztályrésze volt a háború előtti falusi Magyarországon, de közben tanult, gimnáziumba is beiratkozott, s egyre többet olvasva, a történelem eseményeiből mind többet megértve szerezte meg érettségi bizonyítványát. – Az egyidejűleg végzett kemény fizikai és szellemi munka

formálta egyéniségét, jellemét, alakította ki azt a biztonságot, józanságot, kiegyensúlyozottságot, amely máig sajátja maradt, tetteiben s megnyilatkozásaiban is tapasztalható.

Itt kell megemlíteni, hogy az élethivatássá váló szakma alapjait középiskolás diákként kezdte megismerni, Zsirai Miklós méltán nevezetes nagy könyvét, a *Finnugor rokonságunkat* hosszú időn át nem tudta letenni kezéből. S e meghatározó művet követően mindent mást elolvasott, amit a nyelvrokonsági téma köréből megkeríthetett.

Mindezek után szinte természetes, hogy bölcsész lett; s a pesti egyetemen még hallgathatta Zsirai Miklós, Pais Dezső és tudományunk számos – akkor még élő – nagyságának előadásait. Nem sokáig, mert a forgatagos ötvenes évek az ő sorsán is fordítottak egyet, s a reménybeli finnugrista hamarosan mint bukaresti magyar ösztöndíjas a román nyelv rejtelseivel ismerkedhetett. A pályamódosítás nyilván nem kedve ellen történt, utazni, világot s újat látni mindig (később is) nagyon szeretett, középiskolai latin és francia előtanulmányai nyomán nem esett nehezére Eminescu nyelvének elsajátítása. Nagyformátumú tudósok (E. Petrovici, I. Iordan) tanítványa lehetett még Bukarestben is, javára-gyarapodására fordíthatta utóbb ott szerzett történeti-filológiai ismereteit, tovább épültek emberi, baráti kapcsolatai.

Diplomája megszerzését követően – rövid itthon-tartózkodás után – újabb fordulat vár rá: szovjet aspirantúra Leningrádban. Ezúttal sem riad meg a nem várt lehetőségtől, most is jól dönt, s utazik. Nem gond számára az orosz nyelv gyors megtanulása sem, s finnugor stúdiumaihoz visszatérve energiáit főként a cseremisiz kutatásokra fordítja. Leningrádi mesterei közül a sokoldalú tudós (matematikus, csillagász, filozófus és nyelvész) s egyben atyai barát, A. I. Popov semmiképpen sem maradhat említetlenül. Törekvéseiben – távolról is – hathatósan támogatja Beke Ödön; aki hatalmas kiadatlan gyűjtésének rendezéséhez régóta igényel már egy jól képzett fiatal munkatársat, valamint Kodály Zoltán, aki végre eléri, hogy ideális szakmai összetételű expedíció – nyelvész + zenefolklorista (Bereczki Gábor és Vikár László) együttesen indulhasson (s folytathasson a továbbiakban rendszeres munkát) cseremisiz területre.

Bereczki Gábor mindig is pontosan tudta, hogy a Szovjetunióban a finnugrisztikát a legmagasabb szinten az észti szakemberek művelik, ezért észtil is megtanul, s gyakori látogatója Paul Ariste professzor messze földön híres tartui előadásainak. Ebben a hangulatos, varázslatos kis egyetemi városban ismerkedik meg feleségével, Mai Kiiskkel, észti kapcsolatai ilyképp válnak – túl a tudományon – családívá, valódi rokonsággá.

A leningrádi egyetem magyar lektori posztjáról tér haza 1959-ben Budapestre, s a Beke Ödön számára létesített II. számú Finnugor Tanszéken kap docensi státust. Beke Ödön halála után a két tanszéket összevonják, s Bereczki Gábor az új keretek között változatlan beosztásban folytatja munkáját 1973-ig. Ekkortól a tanszék vezetője, 1976-ban nevezik ki egyetemi tanárrá. – 1986-ban olasz felkérésre elfogadja az udinei egyetem ajánlatát, s a finnugor stúdiumok professzoraként immár Itáliában folytatja munkáját. (Most igazolódik be, már csak-ezért sem volt hiábavaló romanisztikával foglalkoznia, új állomáshelyére már úgy utazott ki, hogy előadásait olaszul tudta megtartani.) 1987. őszén Budapesten védte meg akadémiai doktori értekezését, amely eddigi tudományos tevékenységének egy igen jelentős témáját dolgozza fel.

Erről a munkásságról ez ideig még úgyszólván semmit sem szóltam, hisz mindeneke-lőtt ünnepeltünk curriculum vitae-jéről kellett – igencsak vázlatosan – megemlékezni. Igaz ugyan, hogy általában véve a hová? – kérdésre fontosabb a felelet, mint a honnan?-ra, de bizonyos alkalmakkor mégiscsak illő (sőt el sem engedhető) az érdekteleneknek

mondott (de távolról sem azoknak bizonyuló) biográfiai adatok felsorolása. S ez az al-
 kalom ilyen! Mert bármilyen hihetetlenül hangzik is (s látszik még inkább leírva) –
 Bereczki Gábor hatvan esztendő. – S hol van ez az életrajz még így is a teljességtől? –
 De, ahogy ismerem az érintettet, maga hárítaná el a további részletezést, mondván: ennyi
 is elég, sőt, sok is!

Mielőtt – ugyancsak röviden – a produktumról (vagy ünnepélyesebben: az eddigi élet-
 műről) is szólnék, tennem kell néhány szubjektív észrevételt.

Az életrajz adatai szerint Bereczki Gábor az elfutott 6 évtized során sok helyen járt,
 munkálkodott. Azon szerencsés emberek közé tartozik, akit mindenütt megkedveltek,
 megszerettek, barátok és kollégák százai becsülik Joskar-Olától Londonig, Helsinkitől
 Rómaig. Biztonsággal állíthatom, hogy az iránta érzett szimpátia itthon is, külföldön is
 általános. Idősek és fiatalok egyaránt szívesen gondolnak a vele töltött órákra, a szakmai
 beszélgetésekre éppen úgy, mint az oldottabb társasági együttlétekre, az ízesen előadott
 szellemes anekdotákra, s a legszebb magyar, cseremiszi, csuvas dallamok művészi szintű
 megszólaltatására – féltett furulyái valamelyikén. Ha valaki gondban volt, rá mindig szá-
 míthatott (nem csupán jó szavára, kézzelfogható támogatására is), s tanszékvezető egye-
 temi tanárként sem esett méltóságán csorba, ha cipekedésben segített. Nem mindennapi
 fizikai erejére elismeréssel, hálával gondolnak építkező, költözködő kartársai. – Tanár-
 nemzedékek sorát tanította mindig sok órában, de sohasem volt türelmetlen a fiatalokhoz,
 a hozzá tanácsért fordulókhöz. Munkabírása, kollegialitása bámulatot keltett, s hogy ez
 mit jelentett sokunknak, most érzékeljük igazán, mikor már csak vendégként jelenik meg
 közöttünk.

Bereczki Gábor eddigi életművét értékelni nem egyszerű feladat. Ránézésre is nyil-
 vánvaló tagolódása: nyelvtudományi és műfordítói tevékenységre. A kettő azonban nem
 független egymástól, a nyelvek (a főntebb szóba kerülnél több nyelv!) ismerete nélkül,
 nyilván nem kezdett volna fordítani, a fordítások viszont közelebb vitték a nyelv szelle-
 méhez, s az egyébként rejtve maradó jelenségek, összefüggések is feltáruultak előtte.

Mindig is igaztalannak, a szakma részéről túlságosan elfogultnak tartottam azokat a
 nyíltan ugyan sohasem hangoztatott vagy leírt (duruzsolásból mégis felfogott) morgoló-
 dásokat, megjegyzéseket, amelyek fordításaival kapcsolatban úgy merültek fel, hogy
 helyettük szakcikkeket, tanulmányokat inhatott volna (kellett volna írnia).

Szilárd meggyőződése, hogy fordítói életművével küldetést teljesített, teljesít. Na-
 gyon magas szinten, egyedülálló módon. A cseremiszi, a mordvin és a votják folklór al-
 kotásait – eredetiben – olyan mélységben ismeri, hogy magyar megszólaltatásuk nem
 okoz számára gondot: Rab Zsuzsa és Tandori Dezső is tanúsítja, hogy a költők álma a
 Bereczki-féle nyersfordítás. Összeállításaival (*Hozott isten, holdacska!*, *Földisten lány-
 kérőben*) új „világrészt” hódított meg a magyar irodalom számára, teljesítményét nem
 lehet túlértékelni. Annál kevésbé, mert említeni szükséges még finn és észt műfordításait
 is. Olyan nehéz feladatokkal birkózott meg ezen a területen is könnyedén, amelyeknek
 megoldására nem is akadt volna vállalkozó (vagy a kísérlet fiaskóval végződhetett vol-
 na). – A finn irodalom nyelvileg legfajszínűsabbnak tartott művei közé tartozik Lauri
 Viita *Morénája* (szemléleti, intellektuális vonatkozásban), ill. Väinö Linna *Ismeretlen
 katonája* (a finn dialektusok, valamint a katonai nyelvezet tág spektrumát tekintve); nos,
 Bereczki Gábor keze nyomán ezek a gyökeresen finn alkotások magyar könyvekké vál-
 tak. Észt fordításait sem számlálhatom elő. Tammsaare nagy családregényének (*Orcád
 veritékével*) magyarítása – röviden szólva: remeklés; Jaan Kross műről műre érdekesebb,

izgalmasabb, allegorikus színezetű, gondolatilag rendkívül szövevényes és igényes történeti példázatai (köztük – egyelőre – a legutóbbi: *A cár örültje*) Bereczki Gábor értőző munkája következtében irodalmi eseményeknek számítnak hazánkban. S mindezen a korona: a hihetetlenül nehéz, archaikus nyelvezetű észt nemzeti eposz, a *Kalevipoeg*, könnyednek látszó, mégis súlyos, magvas, áradó soraival. A végső csiszolást megadó Rab Zsuzsa is bizonyára helyteleníti és kevesli az ilyen teljesítményre a degradáló „nyersfordítás” szót.

A mondottakat példákkal, idézetekkel szokás igazolni. Ezt a gyakorlatot azért sem követem, mert az innen – onnan kiragadott sorok önmagukban úgysem igazolnák méltó módon a vállalkozás[ok] nagyságát. Miként azt sem, hogy a jubiláns nem csupán azt a számos kis nyelvet (és kultúrát) ismeri kiválóan, amelyekből tolmácsol, hanem anyanyelve hatalmas birodalmában is – a szó szoros értelmében – otthon van. Beérnek a gyermekkor, ifjúkor élményei, ismeretei, s a nyelvrokon népek megjelenített világa teljes pompájában, minden színében (jóízű, ritkán hallható szavak, kifejezések hosszú sorában) szólal meg a mi szép nyelvünkön, magyarul is.

Egy szó mint száz: Bereczki Gábor eddigi (s remélhetően folytatódó) fordítói műve nélkül lényegesen szegényebb lenne a magyarul olvasható világirodalom, s ő ebben a vonatkozásban éppen finnugrista minőségében bizonyult nélkülözhetetlennek. Fordítói teljesítménye minden valószínűség szerint mélyebb, maradandóbb nyomot hagy a magyar művelődésben, mint néhány – állítólag – el nem készült szakközlemény...

De – az oly igen igényelt szakmunkák is elkészültek, ill. készülöben vannak. Ha valaki tételről tételre végignézi (s el is olvassa) Bereczki Gábor tudományos munkáit 1988-ig, nem tagadhatja, hogy a közismerten szerény, a feltűnést, a látványos szereplést mindig is kerülő szerző, a maga módján, csendben a finnugor nyelvtudományban is jelentős munkásságot fejtett ki: szervesen épülő, bővülő cikkeivel, tanulmányaival napjainkra egyike lett a szakma nemzetközileg is ismert, elismert mestereinek. Sohasem kedvelte a szószaporítást, nem híve az elméletieskedésnek, ezzel szemben a lényeg kiemelésére törekedett, a valódi, megismerésre érdemes elméleteket viszont elsajátította és fel is használta.

Kis terjedelmű cikkei, cseremisiz és mordvin etimológiái mögött növekvő tudás halmozódott, egyre több ismeret a volgai és kámai népek (és nem csupán finnugorok, de a tatárok, a csuvasok) nyelvéről, e népek történetéről, egymásközi, majd távolabbi kapcsolatairól. Cseremisiz kollégái – Beke Ödön mellett – Bereczki Gábort tartják nyelvük legkiemelkedőbb kutatójának, nem kis részben az ő révén, közreműködésével emelkedett magas színvonalra a mariföldi nyelvészeti diszciplína számos ága, újult meg szemléletében, módszertanában is. Egyebek mellett ő teremtett logikus rendet a cseremisiz nyelvjárások ez ideig alig áttekinthető dzsungelében is.

Így vált szakemberévé az egyetemes finnugor nyelvtudománynak, s egyedülálló specialistájává a volgai nyelvek problematikájának. – Sohasem tartozott a harcos vitatkozók közé, de felismert igazában a nagy tekintélyek stentori hangja, esetleges neheztelése sem ingatta meg. Az apró téglákból az elmúlt évtizedekben elkészült az épület, a cseremisiz nyelv történeti hangtana, etimológiai szótára, világosabb lett a kép a két volgai nyelv egymásközi viszonya tekintetében; s a számos szomszédos (de nem rokon) nyelv alapos megvallatása után új utak és lehetőségek nyíltak a finnugrisztika előtt – az areális kutatások területén. A vizsgálatok szemhatárán megjelent a magyar – török nyelvi kapcsolatok kérdése is, a hagyományostól eltérő aspektusból (s főként: új adatokkal!) – a grammatika

és a mondattan felől vizsgálódva. Mindezek mellett egyetemi jegyzeteiről is szólni kell. Ezek a mai magyar felsőoktatás gondjait józanul megítélő szempontok alapján készültek, az elvégezhető és vizsgán számon kérhető minimumot foglalják magukba. S végül: Kodály Zoltán (s bizonyára Bartók Béla is) örömmel lapozná Bereczki Gábor és Vikár László fáradságos közös munkájának ez ideig megjelent köteteit – az angol nyelven kiadott cseremiszt és csuvas népdalokat (és a hamarosan megjelenő votják összeállítását). Világszínvonalú kiadvány mindahány, a pontos zenei lejegyzések alatt ott sorakoznak – maximális megbízhatósággal – az eredeti szövegek, az angol és a magyar fordítás filológiai igényességét csak az elismerés szavai illethetik. Magyar összehasonlító népzenei és folklorisztikai munkálkodás a szaktudomány e remekei nélkül a jövőben – elképzelhetetlen.

Imponáló és sokszínű tehát Bereczki Gábor munkásságának napjainkig számba vehető hányada. Ha valamit mégis hiányolnom kellene, legfeljebb azt mondhatnám: sokkal többet tud, mint amennyit megírt. Gyakran sajnálom, hogy előszavai, jegyzetapparátusai szűkszavúak. Beszélgetéseinkből tudom, mennyivel bővebbek az ismeretei ezernyi kérdérről a publikált variánsnál. Lehet, hogy nem kapott több teret, lehet, hogy ennyit vélt elegendőnek. Nem baj, ennyivel is gazdagabbak, többek lettünk!

Köszöntőmet zárva kereshetnék valami idevágó, illő szép idézetet (találnék is bőven) azokból a rokonnyelvi művekből, amelyeket Bereczki Gábor szólaltatott meg nyelvünkön. De mivel tudom, hogy az ünneplésben is az egyszerűséget, a természetességet kedveli, valamennyi kollégája, barátja, munkatársa, tanítványa nevében kívánom a most 60 éves Bereczki Gábornak: Isten éltesse! Tartsa meg még nagyon sokáig erőben, egészségben; végezhesse munkáját, teljesítse terveit. Bárhol is jár, dolgozik, mindig hazavárjuk, s mindig örömmel és szívesen látjuk régi otthonában, a budapesti egyetem Finnugor Tan-székén.

